

גמרא:

17-א שנינו במסכת זבחים [מז א]: "קדשי קדשים — שחיטתן בצפון. פר ושעיר של יום הכיפורים שחיטתן בצפון", שנאמר [ויקרא א יא] בענין שחיטת קרבן עולה: "ושחט אותה על ירך המזבח צפונה".

ובגמרא שם למדו את שאר קדשי קדשים, ובכללם פר ושעיר של יום הכיפורים, שדינם כדין עולה לענין זה.

במשנה להלן [מא ב מג ב] משמע שהיודי היה נעשה במקום השחיטה. ומכאן שהיודי המוזכר במשנתנו היה "על ירך המזבח צפונה".⁽¹⁾

ושנינו במשנה: "בא לו אצל פרו, ופרו היה עומד בין האולם ולמזבח... ומתודה". ולאור האמור, צריך לומר שפרו היה עומד בין

האולם והמזבח בחציה הצפונית של העזרה.⁽²⁾ ואף על פי שאינו נמצא בצפון למזבח ממש [אלא בין האולם והמזבח], מכל מקום, גם זה בכלל "ירך המזבח צפונה". כיון שהוא סמוך למזבח.⁽³⁾

והוינן בה: מאן, מיהו התנא, אשר שמעת ליה, שמעת עליו, דאמר "בין האולם והמזבח" קרוי "צפון" לענין שחיטת קדשי קדשים [ירך המזבח צפונה]?

ומשנינן: רבי אלעזר ברבי שמעון היא.

דתניא: איזהו "צפון" ששוחטים בו קדשי קדשים?

דעה ראשונה:

מקיר של מזבח הצפוני [מקירו הצפוני של המזבח החיצון] ועד כותל העזרה הצפוני. וכנגד כל המזבח.

3. לצורך הבנת הסוגיא נבאר מהו מקום המזבח: א. ברוחב העזרה: נחלקו תנאים היכן עמד המזבח.

דעה א: המזבח עמד בחצי הצפוני של העזרה.

דעה ב: המזבח עמד בחצי הדרומי של העזרה.

דעה ג: המזבח היה ממוצע בין הצפון לדרום. כלומר, חצי המזבח עמד בצפון העזרה, וחציו השני בדרומה. זבחים נח א נט א.

בפשטות סוגייתנו מפרשת את המשנה שהמזבח היה באמצע העזרה, חציו בצפון וחציו בדרום. ולכן אפשר להעמיד את הפר בין האולם ולמזבח כנגד חלק המזבח העומד בחצי הצפוני של העזרה. [ולהלן לו, א הגמרא מפרשת באופן אחר].

נופלים על פניהם. ואילו הרחוקים אמרו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וכתבו התוספות בסוטה [מ ב ד"ה וכל כך] שכל שכן שהקרובים אמרו ברוך שם כבוד מלכותו. אלא שהרחוקים אמרו זאת בלא השתחוויה].

1. רש"י. ובמנחות צג א שנינו במשנה — "ובמקום שסומכין שוחטין". ותוספות ישנים כאן הביאו בשם תורת כהנים, שנאמר [ויקרא א]: "וסמך... ושחט" — במקום שסומכין שוחטין.

2. לשון הפסוק — "על ירך המזבח צפונה" [ויקרא א, יא]. ואין פירושו על הירך הצפוני של המזבח. אלא כך פירושו: על ירך המזבח בצפון העזרה. [על פי תוספות ישנים לו, ב ד"ה מדקאמר].

כלומר, השטח שמצפון למזבח בלבד – כולו קרוי צפון. שכך משמעות הפסוק "ושחט אותו על ירך המזבח צפונה". "ירך המזבח" היינו – צד המזבח בלבד. אלו דברי רבי יוסי ברבי יהודה.⁽⁴⁾

דעה שניה:

רבי אלעזר ברבי שמעון מוסיף: אף בין האולם ולמזבח. כלומר, השטח שמן המזבח והלאה לכיוון מערב עד האולם, חציו הצפוני נחשב עדיין בגדר "ירך המזבח צפונה" [ושוחטים שם קדשי קדשים], כיון שקדושת השטח הזה מרובה, שהרי הוא קרוב לכל.⁽⁵⁾ אבל השטח שממזרח למזבח

כלפי חוץ אינו בגדר "ירך המזבח".

דעה שלישית:

רבי מוסיף: אף את השטח שממזרח למזבח, אחת עשרה אמות, שהן מקום דריסת רגלי הכהנים [עזרת כהנים]. ואף עוד אחת עשרה אמות שהן מקום דריסת רגלי ישראל [עזרת ישראל] עד קיר העזרה המזרחי.

ובכל השטח הזה, חציו הצפוני עדיין נחשב "ירך המזבח צפונה". ושוחטים שם קדשי קדשים.⁽⁶⁾

אבל השטח שבצידי האולם, מן הלשכות הקרויות "חליפות" [שהם היו בצד האולם לכל רחב]⁽⁷⁾ והלאה – הכל מודים, אפילו

ב. מקום המזבח באורך העזרה: המזבח עמד ממזרח לאולם [ואחרי האולם עמד ההיכל], וממזרח המזבח עד הכותל המזרחי של העזרה היה מרחק 22 אמות: 11 אמות הסמוכות למזבח נקראות "עזרת כהנים". וממזרח להם, 11 אמות אחרות, נקראות "עזרת ישראל". [בין עזרת כהנים לעזרת ישראל לא היתה מחיצה. אלא ראשי קורות בלטו מחומת העזרה להיכר שמכאן ואילך אסור לישאלים להכנס]. מידות פרק ב משנה ו.

4. אורך המזבח 32 אמות. אם כן ירך המזבח צפונה הוא 32 אמות אורך מצפון למזבח. עד כותל העזרה הצפוני.

5. כן נראה מרש"י ד"ה השתא.

6. המאירי פירש את המשנה כדעת רבי וכתב שרק השטח שכנגד צפון המזבח למזרח ולמערב, נחשב ירך המזבח צפונה. ולא כל החצי הצפוני של העזרה.

וכן נראה מדברי הרמב"ם [בית הבחירה, ה, ט טז] ובתוספות יום טוב [והביא סתירה בדברי

הרמב"ם ומה שפירש הכסף המשנה], ודעתו שהרמב"ם סובר שרבי מודה לרבי יוסי ברבי יהודה שאין לקרוא את השטח שכנגד המזבח למזרח ולמערב ירך המזבח. ורק לענין השטח שכנגד צפון המזבח למזרח ולמערב, הוסיף רבי שזה קרוי ירך המזבח. ושלא כדעת רבי אלעזר ברבי שמעון. עיין שם. ומדברי רש"י נראה שלא כדבריהם.

7. האולם היה רחב מן ההיכל 15 אמה בצפון, ועוד 15 אמה בדרום. ושטחים אלו נקראו "בית החליפות", על שם שהיו בהם 24 חלונות [כעין ארגזים החקוקים בכתלים], כנגד 24 משמרות כהונה [חלון לכל משמר] שבהם גנוזו את הסכינים. וסכין נקרא חילוף בלשון ערבית. [ורוחב בית החליפות ממזרח למערב – בבית ראשון היה 10 אמות, ובבית שני היה 11 אמות. רש"י. רש"ש].

הברייתא מבארת ששטח העזרה שבצידי בית החליפות לדברי הכל אינו בכלל "ירך המזבח". [מהריטב"א ורבנו אליקים נראה שפירשו את הברייתא לענין בית החליפות עצמו. וצריך עיון].

אפילו ממזרח למזבח, שהוא מרוחק מההיכל ומקדושתו.

אם כן, היתכן שאדרבי אלעזר ברבי שמעון [הסובר ששוחטים ממערב למזבח] לא מוסיף אלא פוחת?!

הרי אי אפשר לומר שהשטח המרוחק מההיכל כשר, ואילו השטח המקורב להיכל פסול!

ומפרשין את השאלה באופן אחר:

אנן [אנחנו] הכי קא אמרינן, כך התכוונו לשאול:

אי אם משנתנו רבי היא, שגם ממזרח למזבח שוחטים קדשי קדשים, אם כך קשה: ונוקמיה נעמיד את הפר בכולה עזרה בין במזרח ובין במערב [בחציה הצפונית], ולמה שנינו שפרו היה עומד בין האולם והמזבח דוקא?

אם כן, לכאורה מוכח שמשנתנו אינה יכולה לסבור כרבי [אלא כרבי אלעזר ברבי שמעון בלבד].

ודחינן את השאלה:

אלא לשיטתך המקשן, מאי מה אתה סובר? שמשנתנו כרבי אלעזר ברבי שמעון היא [שאמר אין שוחטים קדשי קדשים ממזרח למזבח], ולכן אי אפשר היה להעמיד את הפר ממזרח למזבח.

והרי לשיטתך, אמנם אי אפשר להעמיד את הפר ממזרח למזבח, אבל עדיין קשה: ונוקמיה נעמיד את הפר בין מזבח ולכותל הצפוני, כנגד המזבח ממש, ששם הוא עיקר

רבי אלעזר ברבי שמעון⁽⁸⁾ שאמר ממערב למזבח עדיין נקרא "ירך המזבח", גם הוא מודה שפסול. כיון שאין המזבח נראה [מרום השטח הנמצא] שם, אינו קרוי "ירך המזבח".

למדנו מדברי רבי אלעזר ברבי שמעון שחצי העזרה הצפונית שבין האולם והמזבח קרוי ירך המזבח צפונה. ושוחטין שם קדשי קדשים, ואף וידוי הפר של כהן גדול היה נעשה שם, וכמבואר במשנתנו.

והוינן בה: לימא האם יש לומר שדוקא כרבי אלעזר ברבי שמעון היא משנתנו, ולא כרבי?

ושאלה זו היא על סמך ההנחה של הגמרא עכשיו:

הרי שנינו בברייתא שרבי מוסיף שעזרת הכהנים ועזרת ישראל, שהם ממזרח למזבח, קרויים צפון. ורבי לא הזכיר שגם ממערב למזבח [בין האולם והמזבח] קרוי צפון.

ואם כן, יש להסתפק, מה דעת רבי בזה, ויתכן שרבי סובר שהשטח שבין האולם והמזבח אינו בגדר "ירך המזבח צפונה". ושלא כדברי משנתנו.

ותמהינן על השאלה: הרי אפילו תימא תאמר כרבי, הרי פשוט שרבי מודה ששוחטין קדשי קדשים בין האולם והמזבח.

שהרי השתא, עכשיו שלמדנו מדברי רבי, שאדרבי יוסי ברבי יהודה מוסיף [שלוכי יוסי ברבי יהודה אין שוחטין אלא מצפון למזבח ממש, ואילו רבי מוסיף] ששוחטין

8. למסקנת הגמרא להלן, דעת רבי כרבי אלעזר ברבי שמעון בזה. [אך בהוה אמינא אינו כן. כדלהלן].

ומפרשינן: היכי משכחת לה? באיזה אופן יתכן שראשו בדרום ואילו פניו למערב?

אמר רב: בעוקם את ראשו.

ומקשינן: למדנו מדברי המשנה שפניו של הפר צריכים לפנות לצד ההיכל. ואם כן קשה, למה הוצרכו לעקם את ראשו?

ונוקמיה להדיא! נעמידו מכוון ישר, פניו למערב ואחוריו למזרח!

אמר אביי תירוץ:

גזירה מחשש שמא ירביץ גללים, ויראה בית הרעי שלו כנגד המזבח. לכן לא העמידו את הפר כולו בין האולם והמזבח, אלא החלק האחורי של גופו היה מצפון למזבח, וראשו היה בין האולם והמזבח ממש. ואי אפשר לעשות כך אלא אם כן הפר עומד מצפון לדרום.

[אבל אם היו מעמידים את הפר ממזרח למערב, אם נעמיד את ראש הפר בין האולם

מקום שחיטת קדשי קדשים] שזה ירך המזבח ממש. מאירי]. והכל מודים ששוחטים שם קדשי קדשים. ולמה העמידוהו דוקא בין האולם והמזבח?

אלא, מאי אית לך למימר מה אתה צריך לתרץ ולומר? שהקריבו את הפר להיכל, משום שחששו להולשא דכהן גדול, שכל עבודות יום הכיפורים מוטלות עליו, כשהוא צם, והיה צריך לשאת מזרק כבד מלא דם [שקיבל בו את דם הפר סמוך לשחיטה] ולהכניסו להיכל על מנת להזות ממנו בפנים. וכדי לקצר לו את הדרך הקריבו את הפר סמוך להיכל.⁹

אם כן, לרבי נמי גם לשיטת רבי ששוחטים קדשי קדשים בשטח שממזרח למזבח [בצפון], יש לומר שמכל מקום לא העמידו את פר הכהן הגדול שם, משום חולשא דכהן גדול, כדי שלא יצטרך לשאת את כובד המזרק דרך ארוכה.

שנינו במשנה: ופרו היה עומד בין האולם ולמזבח ראשו לדרום ופניו למערב כנגד ההיכל.

9. על פי רש"י זכחים כ, א.

א. אך קשה שהרי הכהן הגדול לא הכניס בעצמו את הדם לקודש הקדשים כמבואר להלן מג, ב. שהיה נותנו לכהן הממרט בו על רובד הרביעי [שורה רביעית] שברצפה הסמוכה להיכל?

וצריך לומר שמכל מקום הכהן הגדול היה צריך להוליכו עד לאותו מקום. והמאירי כאן מפרש שקיצרו לכהן גדול את הדרך עד לכבש המזבח [החיצון].

ב. תוספות הקשו: מה היתה קושית המקשן

שאמר לימא דלא כרבי? הרי לרבי אלעזר ברבי שמעון גם קשה שנעמיד את הפר מצפון למזבח! [ומה שיתרץ רבי אלעזר ברבי שמעון יתרץ רבי. כמו שהגמרא אכן עונה].

ותירצו התוספות, שהשטח שמצפון למזבח לא היה פנוי לגמרי. אלא היו שם ננסים [עמודים קטנים] וטבעות ושלחנות לעבודות הקרבנות. ולכן לא העמידו את הפר שם. ועוד, שגנאי להעמיד את הפר שם, שמא ירביץ גללים בצד המזבח. ורק לדעת רבי שאפשר להעמיד את הפר ממזרח המזבח, הקשה המקשן — מדוע לא

והמזבח אל מול ההיכל, ממילא גם גופו יהיה שם כנגד המזבח^[10].

תנו רבנן:

כיצד סומך על קרבן קדשי קדשים?

הזבח עומד בצפון העזרה, כמבואר לעיל שקדשי קדשים שחיטתם וסמיכתם בצפון. ופניו של הזבח פונות למערב ואחוריו למזרח^[11].

והסומך [הבעלים, שמוטל עליו לסמוך] עומד אחרי הזבח במזרח. אחוריו למזרח ופניו למערב.

ומניח ידיו בין שתי הקרנות הקרניים של

הזבח.

וסמיכה זו כשירה, בלבד בתנאי, שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הזבח, ומתודה.

ועל מה היה מתוודה?

על חטאת אם הקרבן היה חטאת, היה מתוודה עליו את העון שבגללו הביא חטאת זו.

ועל אשם אם הקרבן היה אשם, היה מתוודה עליו את העון שבגללו הביא אשם זה.

ועל עולה, היה מתוודה עליה את עון ביטול מצות לקט שכחה ופאה^[12] [אם חטא בהם], שעל עוונות אלו לא נאמר בתורה וידוי

העמידוהו שם?

והגמרא דוחה, שגם לדעת רבי אלעזר ברבי שמעון היה ראוי יותר להעמיד את הפר בצפון המזבח מאשר לקרבו להיכל, [והטעם שלא העמידוהו, הוא משום חולשת כהן גדול. וטעם זה שייך אף לרבי]. וכן כתב הריטב"א.

10. כך פירשו רש"י והריטב"א.

אבל שיטת הרמב"ם והמאירי שהפר עמד בשטח שכנגד בין האולם והמזבח, מצפון למזבח [לעיל הערה 6], ולפי זה אין לומר כפירוש רש"י, שהרי הפר כולו היה מצפון למזבח. אלא גנאי למזבח שבית הרעי של הפר יעמוד מולו בשעה שמטיל גללים. כן נראה מלשון המאירי במשנה. [וכן מלשון תפארת ישראל].

ולכאורה גם לדעת רש"י מוכרחים לומר כן למסקנת הגמרא להלן לח, א.

11. כך פירשו רש"י, והמאירי, ולדבריו דוקא פר יום הכיפורים עמד מן הצפון לדרום, אבל שאר קדשי הקדשים עמדו ממזרח למערב.

אבל ר"ח כתב שראשו לדרום וזנבו לצפון

ופניו למערב, כמון שעמד פר יום הכיפורים. [וכן כתב בשפת אמת מדעתו, עיין שם].

ובדעת רש"י בפשטות נראה שהחילוק בין פר של יום הכיפורים לשאר קדשי קדשים הוא משום שפר של יום הכיפורים עומד ממערב למזבח. ולכן לא העמידו את כולו ממערב המזבח, אלא העמידוהו מדרום לצפון, וחלקו האחורי היה מצפון למזבח, אבל שאר קדשי קדשים עומדים מצפון המזבח.

12. "לקט" היינו שיבולת אחת או שתי שבליים שנשרו מידו בשעת לקיטת התבואה, חייב להשאירם בשדה לצורך העניים.

ו"פאה" היא מצוה להניח בפאת [סוף] שדהו מעט לצורך העניים, ונאמר בהם מצות לא תעשה ועשה: "לא תכלה פאת שדך לקצור, ולקט קצירך לא תלקט" [ויקרא יט ט]. "לעני ולגר תעזב אתם". [שם פסוק י].

"שכחה", היינו השוכח עומר בשדה בשעת קצירתו. ונאמר בו מצות לא תעשה ועשה: "ושכחת עומר בשדה, לא תשוב לקחתו", "לגר ליתום ולא למנה יהיה" [דברים כד, יט].

במקום אחר. (13) והעולה באה לכפר עליהן
— דברי רבי יוסי הגלילי.

רבי עקיבא אומר: אין העולה באה לכפר על
עבירות שנאמר בהם עונש, שהרי העונש
הוא שמכפר עליהם.

ולכן בהכרח שאין העולה באה לכפר על
עבירות שחייבים עליהם כרת או מיתת בית
דין. וגם לא באה לכפר על "לא תעשה"
[כגון לקט שכחה ופאה, כדלהלן], שהרי
העובר על "לא תעשה" נענש במלקות.

על המבטל מצות עשה, ועל העובר על מצות
לא תעשה שניתק לעשה [שהכתוב ניתק את
הלאו מעונש מלקות, וקבע לו תיקון על ידי
קיום עשה, ואין לוקים עליו. על פי רש"י
מכות טו א ד"ה ההוא לנתוקי], שעל
המצוות הללו לא נאמר עונש בתורה (14).

והוינן בה: במאי קמפלגי במה נחלקו רבי
יוסי הגלילי ורבי עקיבא? (15).

מכפרת העולה. אלא גם על שאר עשה ולא
תעשה הניתק לעשה, ונקט מצות אלו להשיענו
שאינן לוקין עליהם כדלקמן בגמרא.

14. הרמב"ן על התורה [ויקרא א, ד] מפרש
שדרשו שעולה מכפרת ממה שנאמר שם:
"ונרצה לו לכפר עליו" [על פי תורת כהנים שם].
והקשה הרמב"ן: מדוע לא נאמר שעולה מכפרת
על שגגת לאוים שיש בהם עונש במזיד, [כגון
חייבי מיתה בידי שמים וחייבי מלקות]? שהרי
בשוגג אין להם כפרה, ואפשר לומר שהעולה
תכפר עליהם!

ותירץ הרמב"ן שני תירוצים:

א. כיון שהתורה פירשה בהם במזיד עונש
בפירוש ואילו בשוגג לא פירשה, מכאן שאין
מוטל עליהם להביא עולה בשוגג.

ב. בשאר כפרות שבתורה, נאמר "על שגגתו
אשר שגג". וכאן לא נאמר "ונרצה לו לכפר עליו"
— על שגגתו אשר שגג, מכאן שהעולה באה
לכפר על המזיד. [כי השוגג הוא רצוי לפני ה'
גם אם לא יביא קרבן] עיין שם.

[עוד הביא הרמב"ן שם מהמדרש ויקרא רבה
ז, ג שעולה מכפרת על הרהור הלב].

15. נראה מדברי הריטב"א [הערה 13] שהגמרא

13. כך פירש רש"י על פי התוספתא [מנחות
פרק י]. ולפי זה כתב רש"י שאין לגרוס בדברי
רב יוסי הגלילי "מעשר עני". [שכך הגירסא
בספרים שלפנינו: "לקט שכחה ופאה ומעשר עני
דברי רבי יוסי הגלילי] שהרי המשנה במסכת
מעשר שני [ה, י] דורשת שגם מעשר שני רמוז
כלל וידוי מעשרות.

והראשונים תמחו על דבריו: א) גם לקט
שכחה ופאה רמוזים בוידוי מעשרות. ב) וידוי
מעשר היינו וידוי שעשה כדין. וכאן מדובר
בוידוי על עבירות. כלומר, שביטל את מצות
לקט שכחה ופאה ומעשר עני.

ולכן כתבו הראשונים שאפשר לגרוס מעשר
עני. [תוספות, תוספות ישנים, תוספות רא"ש,
וריטב"א].

ובביאור התוספתא שהזכיר רש"י:

יש אומרים שלא גורסים בתוספתא שטעם
רבי יוסי הגלילי משום שאין להם וידוי. [תוספות
ישנים, תוספות רא"ש, וריטב"א בפירוש ראשון].

יש אומרים שכוונת התוספתא שאין להם
עונש המכפר עליהם, ודין כל העונשין
שמתוודים לפני קבלת העונש ומתכפרים בו,
והעולה באה לכפר רק על עבירות שאין להם
כפרה על ידי עונש כדלקמן בגמרא. [וריטב"א
בפירוש שני], ולא רק על לקט שכחה ופאה